

Psikiyatri ve Toplum

XVII. yüzyılda yaşamış olan İngiliz ozan Dryden, «Üstün zekâ ile çılgınlık dost sayılırlar, çok ince bir sınır ayırır onları,» diye yazmış şiirlerinden birinde.

Ya «normal» ve «anormal» insanı birbirinden ayıran sınır? O da öyle değil mi? Normallik nerede biter, anormallik nerede başlar? Nedir «sapıklığın», deliliğin, çılgınlığın ölçüsü?

Günümüzde sözkonusu sınırları belirlemek ruhbilimin yetkeli alanına girdiğine göre; bu soruların modası geçmiş, hattâ tartışmaya değmez sorular olduğu ileri sürülebilir. Aslında durum hiç öyle değil. Psikiyatrinin sınıfsal bir baskı aracı olarak kullanılabilmesi gerçeği giderek bazı Batılı ruhbilimciler tarafından bile kavranmakta. Geniş kitlelerin kendilerini yenileyebilmelerine yardımcı olacak, toplumsal koşulların belirleyiciliğine öncelik tanıyan yeni bir psikiyatri anlayışının gerekliliğinden söz ediliyor.

Geçenlerde İspanya'nın Saint-Sebastien kentinde bir kollokyum düzenlendi. Dünyanın çeşitli yerlerinden gelen psikiyatristler, hukukçular, filozoflar, psikiyatrinin toplum içindeki yerini enine boyuna tartıştılar. Psikiyatrinin toplum ve birey önündeki sorumluluğu konusunda bir görüş birliğine varılamadı. Toplumun bir kimseyi normalden sapmış diye niteleyeceği sınır nedir sorusuna, herkesin onaylayacağı bir cevap bulunamadı. Bir grup psikiyatrist, «sapmış» diye nitelendirilen bireylerin değil, toplumun tedavi edilmesi gerektiği görüşünü savundu. Sonunda kollokyuma katılanlar, ruhbilimin siyasal iktidarlara âlet olmasını önleyecek tedbirler alınmasını istemekle yetindiler.¹

Bir raslantıyla, bundan kısa bir süre önce **Milliyet** gazetesinde yayınlanan bir makale, psikiyatrinin toplumu yöneten güçlere nasıl âlet olabileceği konusunda iyi bir belge oldu. Doç. Dr. Aysel Ekşi'nin «Aşırı Sağ ve Solculuğun Psikolojisi» adlı makalesinde, «aşırı sağ ve sol ideolojileri» benimsemenin patolojik bir durum olduğu ileri sürülüyor ve şöyle deniyordu:

«İlgincidir: Araştırmalar, kişileri aşırı sağı benimsemeye iten bilinçaltı güçlerin, aşırı solu benimsemeye itenlerle birçok noktada ortak olduğunu kanıtlar. Aşırı sağcı ve aşırı solculardaki ortak bilinçaltı güçleri Marmor şöyle özetlemiştir:

Her iki aşırı uçtaki kişiler genellikle temelde güvensiz ve aşırı şüphecidirler; bu nedenle algılamalarında (idrakte) sapıklık vardır. Özellikle kendi taraflarında olmayan herkesi 'karşı taraftan' ve 'düşman' olarak algırlarlar.

Bu algı sapması ve düşüncenin gerçeklerden kopukluğu, onları genellikle aşırı bencillığe ve 'büyüklük delirine' götürür.»² (Altını ben çizdim. H.Ş.)

Ne var ki, Dr. Ekşi, sadece teşhiste bulunmakla yetiniyor; soruna temel yaklaşımını ortaya koymakla birlikte, tezini mantıkî sonuçlarına doğru yürütmüyordu. Oysa psikiyatrist sıfatı, onu, «sapık» teşhisini koymakta olduğu kadar bu sapıklığın tedavisinde de belirli yollar salık vermeye yetkili kılıyordu. Dr. Ekşi sözünü etmiyordu ama, psikiyatrinin «sapıklara» uyguladığı tedavi yöntemleri bilinmeyen şeyler değildi. Bu gibi «hastalar» akıl hastahanelerinde, artık elektrik şoku mu olur, ağır müsekkinlerle uyutulur mu olur, psikanaliz yoluyla mı olur, «sapıklık» düzeltilinceye kadar tedavi altına alınır.

Niye psikiyatri, öbür tıp dallarından daha belirgin bir biçimde, kurulu düzenin ve ondan yararlanan çevrelerin baskı aracı durumuna gelebiliyor? Bu sorunun cevabını, psikiyatristin uyguladığı normlarda aramalı. Psikiyatrist, bir kimsenin sözlerindeki ve davranışlarındaki «sapma»yı belirleyebilmek için belirli bir «normallik» tanımından yola çıkmak zorunda. Çünkü «sapma»nın, bir bağlam içinde, bir nirengi noktasına göre sapma olması gerekiyor. Ölçüsüz, mutlak bir sapmadan söz etmenin imkânı yok.

Bedenî sağlık konularında, normalliğin tıbbi ölçüsünü bulmak nisbeten kolay. İnsan vücudunun, işlevsel açıdan, belirli anatomik ve fizyolojik özellikleri var. Hangi toplumsal çerçeve içinde olursa olsun, vücuttaki bir gelişme anatomik ve fizyolojik normları ihlal ettiği zaman, örneğin, bir şişlik ya da kanama görüldüğü zaman, bu bir hastalık belirtisi sayılır. Ölçüleri tamamen tıbbi olan bir sapmadır sözkonusu olan.

Peki, ruh sağlığı, akıl hastalığı konularında, hangi ölçüler kullanılacak? Bu durumda, bedenî sapmalardakine benzer nesnel ölçülerden söz edilemeyeceği açıkça ortada. Buradaki belirtiler, şişlikler ya da kanamalar gibi, kesin ölçülerle gözlemlenebilecek gelişmeler değil,³ psikiyatristin incelediği belirtiler, Thomas Szasz'ın deyimiyle «hayat sorunları». Bu sorunlar hastanın sözlerinde, görüşlerinde, davranışlarında, kıscacası dış dünyayla olan iletişimde gözlenebiliyor. Bu iletişim olmadan, kendi başına, hiçbir anlam taşıyor.

Sözünü ettiğimiz iletişimle psikiyatriste ulaştırılan bildirinin «normal» ya da «anormal» diye

nitelendirilebilmesi için kullanılan norm ise, tıbbi bir norm değil, kaçınılmaz olarak toplumsal bir norm. Ahlakî, felsefî, dinî, siyasal ve psikososyal içeriğiyle belirli bir ideolojinin özelliklerini taşıyor. Ve tabii, son tahlilde, o toplumda egemen olan ideolojiyi, egemen sınıfın ideolojisini yansıtıyor. «Normallik» tanımı egemen ideolojinin ölçülerine göre yapılıncı, o ideolojiye karşı çıkanların, onunla çelişenlerin ve hattâ kuşku duyanların «anormal» ya da «sapık» olarak damgalanması sonucuna varılıyor.

Aynı şeye bir başka yaklaşımla da ulaşabiliriz: Sapmanın ölçüldüğü normun yukarıda belirttiğimiz ideolojik özelliğine ek olarak, «sapma» teşhisini koyacak olan psikiyatristin toplumsal konumunu da unutmamız. Yargılama durumunda olan kişi olarak da, gözlemediği belirtileri, yani karşısındaki kişinin yaşam sorunlarını, kendi dünya görüşü, sınıfsal tercihleri ve tecrübeleri ışığında algılama durumundadır. Böylece, psikiyatristin kendisi normalliğin ölçüsü olmaktadır bir bakıma. Ve tabii, bu ölçülere ters düşen kişileri de «hasta» sayıp, tıbbi tedavi yöntemleri önerebilmektedir.

Teşhis ve tedavi yöntemlerindeki bu uyumsuzluk psikiyatrinin en temel çelişkilerinden biridir.

Kıscacası psikiyatrist, hem kullandığı normlar bakımından hem de kendi toplumsal konumu bakımından, kurulu düzen ideolojisinin başta gelen koruyucularından biri sayılabilir. Üstelik, «hasta» diye nitelediği kimseleri toplumdan tecrit edebilme gücü, onu bu normların ihlalinin bir yaptırımını durumuna da getiriyor. Psikiyatrist, toplumsal uyumun bekçisi, ideolojik yanılsamaların sürdürücüsü rolünü üstleniyor ister istemez. Çünkü, yukarıda belirttiğimiz ölçülere göre «normal» sayılan insan, nesnel gerçekler ne olursa olsun, kurulu düzene inanan, ona ayak uyduran, onunla uzlaşan, ona başkaldırmayan insan oluyor. Ruhbilimcilerin «uyumlu» sözünden bu kadar hoşlanmaları da boşuna değil aslında.

Son yüzyıl içinde sivrilip «bilimsel» saygınlık kazanmış olan ruhbilimden, özellikle tüketim toplumlarında, düzenin korunması ve sürdürülmesi için çeşitli biçimlerde yararlanıldığı ortada olan bir gerçek. Psikiyatrinin bu tür «tutucu» işlevlerinden en çok göze çarpanı bir baskı aracı olarak kullanımınıdır. Belirli normlarla uyumayan kimseler, gerektiğinde kendi rızaları olmaksızın, akıl hastahanelerine kapatılabilmekte, onayladıkları yöntemlerle «tedavi» edilebilmektedir. Psikiyatristler bir kimsenin suç işleme yeteneğinin olup olmadığına karar vererek, devletin adli organlarıyla sıkı bir işbirliğine girişebilmektedir. Dahası, psikiyatristlerden «akıl hastası» damgasını yiyen «raporlu» kişiler daha sonra toplumda çeşitli zorluk ve engellerle karşılaşmakta, çoğu kez haklarını kullanabilme özgürlüğünü yitirmektedir. Belki de tüm bu dış etmenlerden da-

ha önemlisi, ruhbilim, insan davranışlarına ve kişiliğine getirdiği sınırlamalarla (Freud'cu teo-ride kadının durumu gibi) kişilerin rollerini, düzenin istediği biçimde belirleyerek, sömürülme-yi âdeta bir yazgıymış gibi gösterebilmektedir.

Ruhbilimin ikinci «tutucu» işlevi, akıl hastalığını gerçekteki sorunların özürü olarak göstermektedir. Kişilerin gerçek ve nesnel nedenlere dayanan sorunlarının asıl sorumluluğunu, o nedenleri yaratan etmenlere değil, onların dışında bir şey olarak tanımlanan «akıl hastalığına» yüklemekle, psikiyatri, kitlelerin aldatılmasına araç olmaktadır. Szasz'ın dediği gibi:

«Bu haliyle 'akıl hastalığı' genel olarak dinî mitlerin ve özellikle büyücülüğe inancın yerini almıştır. Bu gibi inanç sistemlerinin işlevi, toplumsal müsekkinliktir. Belirli sorunların ancak, yerlerine başka bir şey koymakla çözülebileceğini savunan simgesel-tılsımlı yöntemlerdir bunlar. Akıl hastalığı da aynı biçimde gözleri hayat kavgasından başka yöne çevirtmeyi sağlıyor.»⁴

Bu durumda «akıl hastalığı», «hasta» kişi dışında her şeyin normal olduğu varsayımını yerleştirmeye yarıyor. Ve «hasta» diye nitelenen kimseler âdeta toplumun kötü ruhlarını bünyelerinde toplayarak, toplumun kendisini şeytanın saldırısından koruyorlar. Yani toplum, akıl hastalığını, kendini haklı gösterme aracı olarak kullanıyor.

ABD gibi ileri tüketim toplumlarında psikiyatri bir tüketim malı haline gelmiş, insanlara huzur satmaktadır. Hayatın, belirli toplumsal sürtüşmelerden, çelişkilerden, yoksunluklardan doğan gerilim ve kaygılarından bunalan herkes kendisini psikiyatristin koltuğuna atarak bireysel kurtuluş ve huzur aramaktadır. Psikiyatri, manevi açıdan boşalan yerini doldurmuş, tüketici toplum konformizminin en etkili silahlarından biri haline gelmiştir.

Psikiyatrinin üçüncü «tutucu» işlevi ise, kurulu düzenin satışını yapmasında, onun olumlu gösterilmesinde, bir mal gibi paketlenmesinde görülmektedir. Bu konuya ilişkin olarak reklam şirketlerinin, halkla ilişkiler kuruluşlarının, sanayi üretimi uzmanlarının ruhbilimcilerle sıkı bir işbirliği içinde çalıştıklarını hatırlatmakla yetenelim.

Psikiyatriye böyle bir çerçeve içinde baktığımızda Dr. Ekşi'nin «aşırı sağ ve sol ideolojileri» benimseyenleri «sapık» olarak nitelemesinde yadırganacak bir yan kalmıyor. Ekşi'nin yaptığı, özellikle ABD'de büyük şirketlerin, vakıfların, üniversitenin ve ordunun parasıyla yapılmış «araştırmaların» sonuçlarını, olduğu gibi alıp Türkiye'ye uygulamaktan ibaret. Araştırmayı finanse eden kaynaklarla, araştırmanın amaçları arasındaki yakın bağdan söz etmek bile gereksiz. Öğrenci hareketlerine katılan gençlere «patolojik» sıfatlar yakıştırılmasının örnekleri daha önce oralarda görüldü. Örneğin, ünlü psiko-

log Bruno Bettelheim, öğrenci eylemlerinin ABD'de yayıldığı sıralarda, bu hareketlerin nedenini tümüyle bilinçaltı nedenlere bağlayan bir ekolün bayraktarlığını yaptı. Bettelheim'a göre öğrencilerin asıl derdi «çözümlememiş ödip kompleksinden» başka bir şey değildi. Böylece toplumsal patlamaların kökünde yatan tüm gelişmeler, ilişkiler bir yana itiliyor, toplumsal sorunların çözüm yeri olarak psikiyatrist koltuğu ya da toplu terapi yöntemi gösteriliyordu.

Psikiyatrinin kimin hizmetinde olduğunu, yanlış bilincin duvarlarını parçalayarak yeniden değerlendirilecek yaklaşımlar etkililik kazanıncaya değin, Dr. Ekşi'nin sadece bir örneği olduğu görüşü «Ya uy, ya da uyu,» biçiminde özetlenebilecek olan tercihlerini Türkiye'de de sunmaya devam edecek, sanayileşmiş tüketim toplumlarındaki kadar olmasa bile bir ölçüde etkili olabilecektir.

¹ «Ruhbilimciler siyasal iktidarlara âlet olmamak için bazı etkin tedbirler öneriyor,» *Politika*, 7 Aralık 1975.

² Doç. Dr. Aysel Ekşi, «Aşırı sağ ve solculuğun psikolojisi,» *Milliyet*, 25 Aralık 1975.

³ Beyinde bir ur bulunması ya da firengiden ileri gelen «sapmalarda» kullanılan norm fizyolojik ve ana-

tomiktir. Ancak bu gibi «sapmaların» ruhbilimin değil, nörolojinin yetkeli alanına girdiğini kabul etmek zorundayız.

⁴ Thomas Szasz, «The Myth of Mental Illness,» *Radical Psychology*, Tavistock Publications, Londra: 1973, s. 18.

kemal sülker

TÜRKİYE'DE

GREV HAKKI

VE GREVLER

20 LİRA

GÖZLEM
YAYINLARI

P.K. 988 Karaköy/İSTANBUL

İŞÇİ SORUNLARI HAREKETİ
GÖZLEM
DİZİSİ İHTİSAP
3